

HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 31
2021 ČÍSLO 1

Redakčná rada/Redaktionsrat/Editorial Board:

prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.; prof. PhDr. Martin Homza, PhD.; PhDr. Anton Hrnko, CSc.;
Dr. phil. Beáta Katrebová-Blehová; prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.; prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.;
doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.; PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.; doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.;
doc. Mgr. Ivan Petranský, PhD.; Mgr. Ondrej Podolec, PhD.; prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.; Pavel
Mičianik, PhD.

Predседа/Vorsitzender/President of Board: prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.

Čestní členovia/Ehrenmitglieder/Honorary Members:

prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.; prof. PhDr. Milan S. Ďurica; prof. PhDr. Matúš Kučera, DrSc.;
PhDr. Július Sopko, CSc.; doc. František Vnuk; prof. PhDr. Július Bartl, CSc.;
prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc.

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa č. 1, 036 01 Martin. IČO: 00179027, DIČ: 2020631 23 v spolupráci
so Slovenským historickým ústavom Matice slovenskej a Historickým odborom Matice slovenskej
Published by Matica slovenská

Šéfredaktor/Chefredakteur/Editor-in-Chief: PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.

Adresa redakcie/Anschrift der Redaktion/the adress of the editorial Office:

Redakcia Historického zborníka
Slovenský historický ústav MS
Grösslingová 23, 812 51 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: peter.mulik@matica.sk

Historický zborník 31, jún, č. 1/2021
Almanach für Geschichte 31, Juni, N. 1/2021
Alamanac for History 31, June, No. 1/2021

Evidenčné číslo/Registration Number 4010/10

Rozširuje/Distributed by

Matica slovenská
P. Mudroňa č. 1
036 01 Martin
Tel.: 0918 904 931
e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Grafický návrh obálky/Graphic design of the cover: Jozef Siekel

Grafická úprava vnútra/Graphic layout: Róbert Schwandner

Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová

Preklad do anglického jazyka/Translation into English: Mgr. Michal Vongrej

Preklad do nemeckého jazyka/Deutsche Übersetzung: PhDr. Klára Komorová, PhD.

Historický zborník vychádza ako vedecké periodikum dvakrát ročne.

Wissenschaftliches Periodikum Almanach für Geschichte erscheint zweimal jährlich. Inlands- und
Auslandsvertrieb, Bestellungen und Abonnement durch den Verlag der Matica slovenská, G. m. b. H.
Scientific Periodicum The Almanac for History is published twice a year. Distributed, domestic and
foreign orders subscriptions accepted by the Matica slovenská Publishing House, Ltd.

© Matica slovenská, Martin 2021

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

EV 4010/10

ISSN 1335-8723

EAN 9771335872006 11

OBSAH

ŠTÚDIE

Sociálne a spoločenské pomery gréckokatolíckych duchovných v 18. storočí <i>Juraj Brincko</i>	13
Ústavná listina z roku 1920 a česko-slovenské ústavné vzťahy (1920 – 1948) <i>Bruno Čanády</i>	28
Druhá svetová vojna a Slováci v rozdelenej Vojvodine 1941 – 1945 I. časť: Život na rozdelenom území <i>Ján Tkáč</i>	65

TEMATICKÁ ČASŤ: Oživotvorená Matica slovenská

Vývoj legislatívnych základov Matice slovenskej <i>Bruno Čanády</i>	81
Jazykový odbor Matice slovenskej v kontexte slovenskej lingvistiky medzivojnového obdobia <i>Július Lomenčík</i>	110
Členská základňa Matice slovenskej v rokoch 1919 – 1951 <i>Pavol Madura</i>	123
Matica slovenská počas Slovenskej republiky 1939 – 1945 <i>Peter Mulík</i>	144

DOKUMENT

Cantus catholici – predslov, ktorý vytvoril národnú tradíciu Slovákov <i>Peter Mulík</i>	169
Listy Konštantína Čulena Augustínovi A. Baníkovi <i>Róbert Letz</i>	173

POLEMIKY

Poznámky k mediálnej konfrontácii témy Katyňský les <i>Dušan Kerný</i>	183
Zápas historičky Svetlany Gerasimovovej o vedeckú pravdu. Ruská veda: nové fakty, nové poňatie <i>Dušan Kerný</i>	190

MEDAILÓNY

Martin Rázus – politik džentlmen a neoblmný národovec <i>Peter Schvantner</i>	195
Štefan Boleslav Roman – významná osobnosť moderných slovenských dejín <i>Pavol Parenička</i>	199
Prominentný slovenský historik František Vnuk 95-ročný <i>Jozef Rydlo</i>	206

Za profesorom Richardom Marsinom	
<i>Peter Mulík</i>	217
Zomrel prof. Ladislav Tajták	
<i>Zuzana Tokárová</i>	222

RECENZIE

MULÍK, Peter. <i>Podiel kresťanstva na formovaní Slovákov. Kresťanstvo ako kultúrno-civilizačný proces v našich dejinách</i> . Martin : Matica slovenská, 2020, 247 s.	
<i>Štefan Martinkovič</i>	227
KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf. <i>Prehľad dejín spisovnej slovenčiny</i> . Martin : Matica slovenská, 2011, 236 s.	
<i>Radoslav Žgrada</i>	229
PETRANSKÝ, Ivan A. <i>Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí</i> . Martin : Matica slovenská, 2020, 323 s.	
<i>Luboslav Hromjak</i>	232
MULÍK, Peter a kol. <i>Rok slovenských historických rozhodnutí</i> . Martin : Matica slovenská, Martin, 2020, 258 s.	
<i>Martin Garek</i>	234
HOMZA, Martin – MIKOVÁ, Mária – NOVOTNÝ, Milan (eds.). <i>Študentský prológ k Nežnej revolúcii: Bratislava 16. november 1989</i> . Budmerice : Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 s.	
<i>Júlia Čížová</i>	239
CHMELÁR, Eduard. <i>Rekonštrukcia slovenských dejín</i> . Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 s.	
<i>Marián Tkáč</i>	242
LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol (eds.). <i>Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy</i> . Martin : Matica slovenská, 2020. 276 s.	
<i>Marta Dobrotková</i>	248
Zoznam autorov	253

INHALT

STUDIEN

Die sozialen und gesellschaftlichen Verhältnisse der griechisch-katholischen Geistlichen im 18. Jahrhundert in der Zips	
<i>Juraj Brincko</i>	13
Verfassungsdokument aus dem Jahr 1920 und die tschecho-slowakischen Verfassungsbeziehungen (1920 – 1948)	
<i>Bruno Čanády</i>	28
Der 2. Weltkrieg und die Slowaken in der geteilten Wojwodina 1941 – 1945. I. Teil – Das Leben auf dem geteilten Gebiet	
<i>Ján Tkáč</i>	65

DER THEMATISCHE TEIL: Die wieder belebte Matica slovenská

Die Entwicklung der Verfassungsurkunde der Matica slovenská	
<i>Bruno Čanády</i>	81
Die Sprachabteilung der Matica slovenská im Kontext der slowakischen Sprachwissenschaft in der zwischenkrieglichen Epoche	
<i>Július Lomenčík</i>	110
Die Mitgliederbasis der Matica slovenská in den Jahren 1919 – 1951	
<i>Pavol Madura</i>	123
Die Matica slovenská während der Slowakischen Republik 1939 – 1945	
<i>Peter Mulík</i>	144

DOKUMENTE

Cantus catholici – die Vorrede, die die nationalen Tradition der Slowaken hervorgebracht hat	
<i>Peter Mulík</i>	169
Konštantín Čulens Briefe an Augustín A. Baník	
<i>Róbert Letz</i>	173

POLEMIKEN

Die Bemerkungen zur medialen Konfrontation des Gegenstandes „Katyner Wald“	
<i>Dušan Kerný</i>	183
Der Kampf der Historikerin Svetlana Gerasimovová um die wissenschaftliche Wahrheit. Die russische Wissenschaft: neue Tatsachen, neue Auffassung	
<i>Dušan Kerný</i>	190

MEDAILLONS

Martin Rázus – Politiker Gentleman und unbeugsamer Patriot	
<i>Peter Schvantner</i>	195

Štefan Boleslav Roman – eine bedeutende Persönlichkeit der neuzeitlichen slowakischen Geschichte	
<i>Pavol Parenička</i>	199
Der prominente slowakische Historiker František Vnuk 95-jähriger	
<i>Jozef Rydlo</i>	206
Nach dem Professor Richard Marsina	
<i>Peter Mulík</i>	217
Professor Ladislav Tajták ist gestorben (in der Beilage)	
<i>Zuzana Tokárová</i>	222

REZENSIONEN

MULÍK, Peter: <i>Der Anteil des Christentums an der Formierung der Slowaken. Das Christentum als Kulturell-zivilisationsprozess in unserer Geschichte.</i> Martin : Matica slovenská, 2020. 247 S.	
<i>Štefan Martinkovič</i>	227
KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf: <i>Ein Geschichtsüberblick der slowakischen Schriftsprache.</i> Martin : Matica slovenská, 2011. 236 S.	
<i>Radoslav Žgrada</i>	229
PETRANSKÝ, Ivan A.: <i>Die Ereignisse und die Persönlichkeiten der Geschichte der katholischen Kirche in der Slowakei im 20. Jahrhundert.</i> Martin : Matica slovenská 2020. 323 S.	
<i>Luboslav Hromjak</i>	232
MULÍK, Peter et al.: <i>Das Jahr der slowakischen historischen Entscheidungen.</i> Martin : Matica slovenská, 2020 258 S.	
<i>Martin Garek</i>	234
HOMZA, Martin – MIKOVÁ, Mária – NOVOTNÝ, Milan (eds.): <i>Studenten Prolog zur Zärtlichen Revolution: Bratislava am 16. November 1989.</i> Budmerice : Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 S.	
<i>Júlia Čížová</i>	239
CHMELÁR, Eduard: <i>Die Rekonstruktion der slowakischen Geschichte.</i> Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 S.	
<i>Marián Tkáč</i>	242
LETZ, Róbert – MAKYNA, Pavol (eds.): <i>Das Jahr 1918 im historischen Gedächtnis der Slowakei und Europas.</i> Martin : Matica slovenská, 2020. 276 s.	
<i>Marta Dobrotková</i>	248
Liste der Autoren	253

CONTENTS

STUDIES

Social and Societal Conditions of Greek Catholic Clergy in 18th Century <i>Juraj Brincko</i>	13
Constitutional Charter of 1920 and Czech-Slovak Constitutional Relations (1920–1948) <i>Bruno Čanády</i>	28
Second World War and Slovaks in Divided Vojvodina 1941–1945. Part I. Life in a Divided Territory <i>Ján Tkáč</i>	65

THEMATIC PART: The Revived Matica slovenská Changes of Matica Slovenská's Legislative Foundations <i>Bruno Čanády</i>	81
Matica Slovenská Language Branch Office in the Context of the Slovak Linguistics of Interwar Period <i>Július Lomenčík</i>	110
Matica Slovenská Members in the Years 1919–1951 <i>Pavol Madura</i>	123
Matica Slovenská During the Slovak Republic of 1939–1945 <i>Peter Mulík</i>	144

DOKUMENTS

Cantus Catholici—the Preface Established as a National Tradition of Slovaks <i>Peter Mulík</i>	169
Letters from Konštantín Čulen to Augustín A. Baník <i>Róbert Letz</i>	173

POLEMICS

Notes on the Media Confrontation of the Topic „Katyn Forest“ <i>Dušan Kerný</i>	183
The Historian Svetlana Gerasimova's Struggle for Scientific Truth. Russian Science: New Facts, New Concepts. <i>Dušan Kerný</i>	190

PORTRAITS

Martin Rázus—Gentleman Politician and Steadfast Patriot <i>Peter Schvantner</i>	195
Štefan Boleslav Roman—Significant Personality of Modern Slovak History <i>Pavol Parenička</i>	199
Prominent Slovak Historian František Vnuk 95 Years Old <i>Jozef Rydlo</i>	206

Obituary for Professor Richard Marsina	
<i>Peter Mulík</i>	217
Prof. Ladislav Tajták Passed Away (in Appendix)	
<i>Zuzana Tokárová</i>	222

REVIEWS

Review of the book <i>Podiel kresťanstva na formovaní Slovákov. Kresťanstvo ako kultúrno-civilizačný proces v našich dejinách</i> . [The Role of Christianity in Moulding National Identity of Slovaks. Christianity as Cultural-Civilizational Process in our History.] by MULÍK, Peter. Martin: Matica slovenská, 2020, 247 p.	
<i>Štefan Martinkovič</i>	227
Review of the book <i>Prehľad dejín spisovnej slovenčiny</i> . [Overview of the History of Standard Slovak] by KAČALA, Ján, & KRAJČOVIČ, Rudolf. Matica slovenská: Martin, 2011, 236 p.	
<i>Radoslav Žgrada</i>	229
Review of the book <i>Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí</i> . [Events and Personalities of the History of Catholic Church in Slovakia in 20th Century] by PETRANSKÝ, Ivan A. Martin: Matica slovenská, 2020, 323 p.	
<i>Luboslav Hromjak</i>	232
Review of the book <i>Rok slovenských historických rozhodnutí</i> . [Year of Slovak Historic Decisions] by MULÍK, Peter et al. Martin: Matica slovenská, 2020, 258 p.	
<i>Martin Garek</i>	234
Review of the book <i>Študentský prológ k Nežnej revolúcii: Bratislava 16. november 1989</i> . [Student Prologue to the Gentle Revolution: Bratislava, November 16., 1989] by HOMZA, Martin, & MIKOVÁ, Mária, & NOVOTNÝ, Milan (Eds.) Budmerice: Slovenské dejiny, o. z., 2019, 131 p.	
<i>Júlia Čížová</i>	239
Review of the book <i>Rekonštrukcia slovenských dejín</i> . [Reconstruction of Slovak History] by CHMELÁR, Eduard. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021, 238 p. (modified in the Appendix)	
<i>Marián Tkáč</i>	242
Review of the book <i>Rok 1918 v historickej pamäti Slovenska a strednej Európy</i> . [The Year 1918 in the Historical Memory of Slovakia and Central Europe] by LETZ, Róbert, & MAKYNA, Pavol (Eds.). Martin: Matica slovenská, 2020, 276 p. (in Appendix)	
<i>Marta Dobrotková</i>	248
List of Authors	253

Sociálne a spoločenské pomery gréckokatolíckych duchovných v 18. storočí

Juraj Brincko

Sociálne a spoločenské postavenie v prostredí byzantsko-slovanského obradu na Spiši patrí medzi jeden z markantných dôvodov nepriamo ovplyvňujúcich konfesiónálne zloženie jednotlivých obcí regiónu, ako aj postavenie v rámci medziobradových vzťahov.

Duchovnú temnotu možno spájať aj s nízkou vedomostnou úrovňou východného kléru v porovnaní s latinským. Kňazi často nepoznali ani obrady a základné kanonické pravidlá.¹ Primárnym dôvodom pravdepodobne bola predovšetkým viazanosť nevoľníkymi, poddanskými povinnosťami, a preto museli pracovať na poliach svojich pánov a nemali čas, ani možnosť štúdia.

Ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň v správe o stave svojej diecézy ad limina roku 1650 napísal, že vyvinul enormné úsilie, aby sa – nazýva ich heretici alebo schizmatici – pravoslávni Rusíni v Ostrihomskej a Jágerskej diecéze vrátili do Matky cirkvi a aby sa kňazi vzdali manželiek, aby usporiadal manželstvá. Na majetkoch katolíckych zemepánov spojil s cirkvou dobrú časť kňazov a privedol ich k poslušnosti Svätej stolici. Zároveň vybavil, aby kňazov oslobodili od zemepanských robôt a aby ich ctili. Na provinčnej synode zároveň prijal zjednotených kňazov Rusínov medzi uhorský klérus so všetkými privilégiami a imunitou.²

Jednou z troch podmienok prijatia Užhorodskej únie³ podľa listu z roku 1652 adresovaného Svätej stolici, resp. pápežovi Inocentovi X.⁴, bolo, že s Rímom, resp.

¹ BIDERMANN, I. *Die Ungarischen Ruthenem, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte*. I. Innsbruck, 1892, s. 9.

² ŠIMONČIČ, J. Rekatolizácia v Uhorsku a Peter Pázmaň. In KOHÚTOVÁ, M. (eds.). *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava : Universum 2003, s. 105.

³ Medzi ďalšími podmienkami sa uvádza dovoľenie zachovávať vlastný obrad „gréckej cirkvi“, ako aj právo voľby vlastného biskupa, ktorý by bol potvrdený Apoštolskou stolicou. Tieto podmienky však vyvracia analýza nájdeného dokumentu o Užhorodskej únii. Signatári dokumentu uznávali za svojho ordinára výlučne jágerského biskupa, keďže pôsobili vo farnostiach na území Jágerskej diecézy. Znamenalo to nielen vyjadrenie vernosti existujúcemu biskupovi, ale v prípade rozdelenia Jágerskej diecézy to znamenalo aj vernosť novým latinským diecéznym biskupom v tomto priestore na základe teritoriálneho princípu. Zároveň bol vylúčený aj externý vplyv akéhokoľvek ordinára východného obradu. Porov. ZUBKO, P. O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In *Slavica Slovaca*, roč. 51, 2016, č. 1, s. 3, 5. ŽEŇUCH, V. List pápežovi Inocentovi X. z roku 1652 vo svetle faktov. In *Konštantínove listy*, roč. 12, 2019, č. 1, s. 52.

⁴ Uvedený dokument informuje o únii a podmienkach zo strany východného kléru, pričom absentuje verifikácia podpisom cirkevnej autority latinskej vetvy katolíckej cirkvi. Primárnym cieľom bolo pravdepodobne na základe uvedených podmienok vyžiadanie si akceptovania nimi zvoleného a vysväteného biskupa. Predmetný list podrobil kritike a autenticitu v dobovej spisbe overil Vavrinc Žeňuch. Po dôkladnom a rozsiahlom archívnom výskume dospel k záveru, resp. predpokladu, že list pápežovi Inocentovi X. je falzum, ktoré vzniklo v roku

s katolíckou cirkvou zjednotené duchovenstvo východného obradu malo po zjednotení disponovať rovnakými právami, slobodami a výsadami ako katolícke duchovenstvo latinského obradu⁵. Táto požiadavka však v praxi narážala na prekážky, pretože jej splnenie záviselo predovšetkým od zemepánov a civilnej vrchnosti, ktorá by tak prišla o časť príjmov. Mukačevský biskup Jozef De Kamelis, snažiaci sa upevniť dielo Užhorodskej únie, po náboženských bojoch a občianskych vojnách v snahe vyriešiť túto požiadavku dosiahol od cisára Leopolda I. vydanie diplomu *Diploma Leopoldinum* (23. augusta 1692), podľa ktorého všetkým gréckokatolíckym kňazom boli priznané rovnaké práva a privilégia ako kňazom latinského obradu.⁶ Aj napriek tomuto nariadeniu a prijatiu jednotnej katolíckej viery boli medzi rímskokatolíckou a gréckokatolíckou cirkvou značné sociálne rozdiely, pričom predmetné nariadenie sa do praxe dostávalo počas celého nasledujúceho 18. storočia.

Medzi kňazmi obidvoch obradov boli sociálne rozdiely viditeľné i na výške garantovaného ročného, tzv. *congrua*. Kým rímskokatolícki farári mali na základe kráľovských nariadení v polovici 18. storočia stanovenú hranicu minimálneho príjmu na 300 rýnskych florénov a zvyšok im v prípade potreby doplácala štátna pokladnica, v prípade gréckokatolíckych farárov to bolo len 100 rýnskych florénov.⁷

Morálna úroveň

Po vydaní dekrétov oslobodzujúcich kňazov od poddanských závislostí sa upravil aj morálny stav gréckokatolíckeho duchovenstva na Spiši, o čom svedčia záznamy kanonických vizitácií. Vizitácia mukačevského biskupa De Kamelisa z roku 1701⁸ zaznamenala

1710 a reaguje na aktuálnu situáciu v Uhorsku, pričom ho nie je možné pokladať za akt únie, keďže nespĺňa potrebné formálne vonkajšie ani vnútorné náležitosti. Pozri bližšie ŽEŇUCH, V. List pápežovi Inocentovi X. z roku 1652 vo svetle faktov. In *Konštantínove listy*, roč. 12, 2019, č. 1, s. 56. ZUBKO, P. – ŽEŇUCH, V. O dokumentoch užhorodskej únie. In *Košické historické zošity*, roč. 27, 2017. Košice : Dejepisný spolok v Košiciach, 2017, s. 18-19.

⁵ Dokument o Užhorodskej únii z drугetovského archívu nájdený gréckokatolíckym kňazom Jurajom Gradošom žiadne podmienky neuvádza a zdôrazňuje prisahu či sľub vernosti. Peter Zubko uvádza, že „... udalosť vo svetle textu dokumentu možno vnímať ako písomný záznam a deklarovanie starobylého stavu, teda už dávno existujúcej situácie...“ Tamže, s. 6.

⁶ VASIL, C. Málo známy taliansky spis mukačevského biskupa Jozefa de Camillisa – príspevok k poznaniu duchovnej orientácie kľúčového predstaviteľa poúnijnej reorganizácie Mukačevskej eparchie. In ŽEŇUCH, P. (eds.). *Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku*. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov, 2007, s. 44.

⁷ ŠOLTĚS, P. Spiš v dejinách gréckokatolíckej cirkvi v 18. storočí. In *Terra Scepusiensis*. (Ed. Homza, M. – Slivka, M. – Gładkiewicz, R. – Pułaski, M.) Bratislava : Lúč, 2003, s. 626; ПЕКАР, А. *Наруци історії Закарпаття*. Том II. *Внутрішня історія*. Записки ЧСВВ. Рим, Львів : Видавництво Отців Василян Місіонер, 1997, s. 159.

⁸ So súhlasom spišského prepošta Jána Sigraya mukačevský biskup Jozef Roga de Camelis, poveril gréckokatolíckeho kňaza z Renčišova Varlaama Habického a svojho sekretára Blažej Borzakovského, aby preverili situáciu gréckokatolíckych farností Spiša pod jurisdikčnou správou prepoštvstva na Spišskej Kapitule. Ide o najstaršiu zachovanú vizitáciu z územia bývalého Mukačevského biskupstva. Dátum tejto vizitácie je 24. február 1701. Okrem majetkových pomerov táto vizitácia kládla dôraz aj na morálnu, vzdelanostnú a sociálnu úroveň kléru, zbožnosť veriacich a dodržiavanie ustanovení týkajúcich sa prijatia únie, t. j. vyplývajúcich z rímskej jurisdikcie. LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis* : Ex

závažnejšiu situáciu v Helcmanovciach, kde boli miestnym farárom vizitátori inzultovaní.⁹ Podľa opisu priebehu kanonickej vizitácie v Helcmanovciach duchovný farnosti vyhnal vizitátora s pištoľou v ruke na dvor a následne došlo k fyzickému stretu.¹⁰ Ivan Duliškovič Kameliovu vizitáciu v Helcmanovciach opísal ako odmietavý postoj duchovného, keď sa vizitátori preukázali a objasnili dôvod svojej návštevy. Helcmanovský farár Eliáš Mikitovič list odmietol a na otázku vizitátorov „... ako sa opovažuješ zlorečiť?“ promptne odpovedal: „... násilníci sa chytajú, zväzujú a väznia.“¹¹ Podobne podáva priebeh vizitácie v tejto farnosti aj Michal Lucskay.¹² Situácia podobného charakteru nastala aj v Kojšove a Slovinkách, kde kojšovský duchovný Andrej Ladižinský bránil násiliu so zbraňou a na hranici chotára vizitátor oznámil mukačevskému biskupovi Jozefovi de Kameliovovi svoje zistenie, že v dedine žije pravoslávny ľud a neželá si žiadnych vizitátorov.¹³ V niektorých obciach gréckokatolícki kňazi zamkli dvere chrámu a nepustili vizitátorov skontrolovať vybavenie liturgickými predmetmi, bohoslužobnými knihami a dodržiavanie liturgických predpisov a pod. Stalo sa to aj vo Veľkom Lipníku, kde vizitátori nemohli skontrolovať chrám, pretože kľúče údajne zobrať repašský a olšavský kňaz. Farári z Olšavice a z Nižných Repáš, ktorí mali z farností gréckokatolíckeho dekanátu Spiša (*Septima Fraternitas parochorum ritus graeci unitorum, quorum decanus actualis est Basilius Smrekowszky, parochus Inferioris – Repas*)¹⁴ vyzbierať cirkevné poplatky pre mukačevského biskupa, si veľkú časť z nich ponechali.¹⁵ Mukačevský biskup Jozef de Kamelis 26. mája 1705 adresoval nariadenie olšavskému farárovi Jánovi Jamborskému ohľadom sumy ponechanej od toryských duchovných určenej na sväté omše v obnose 20 toliarov.¹⁶ Vo farnosti Poráč už tieto spomínané poplatky neboli vyplácané olšavskému a repašskému farárovi, lebo vzťahy týchto dvoch duchovných a poráčskeho farára údajne neboli najlepšie. Uvedená kanonická vizitácia v iných gréckokatolíckych farnostiach Spiša nezaznamenala závažnejšie morálne priestupky farárov, s výnimkou porušenia niektorých

probatis Auctoribus, et documentis Archivi Episcopalis Ungvariensis elaborata per Michaellem Lucskay B.M.V. Praepositum Aulicum Lucensem, et condam Parochum Unghvariensem antea Secretarium Episcopalem, tomus 3-tius. Budae 1843. In SOPOLIGA, M. (eds.). *НЗМВКҀС*. Bratislava : Múzeum ukrajinskej kultúry v Svidníku, roč. 16, 1990, s. 89-99. Pozri tiež ГАДЖЕГА, В. Канонична визитація в Спишу р. 1701. In *Подкарпатска Русь*, roč. 11, 1934, č. 1-10, s. 2-11.

⁹ LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis...III*, s. 97-98. Vzhľadom sa formujúce sa pomery gréckokatolíckej cirkvi na Spiši, kde na minoritné postavenie východného kléru pôsobil tlak latinskej cirkvi, nemožno hodnotiť konanie helcmanovského farára Eliáša Mikitoviča za prejav zlej morálnej úrovne, keďže na inom mieste boli jeho morálne, ako aj vzdelanostné vlastnosti vyzdvihované.

¹⁰ KESENČAK, P. Jak prinimali na Spiši uniatskoho episkopa De Kamelisa. In *Visnik* 15.2. 1958, s. 1. HORKAJ, Š. Pravoslávny duchovní – nasledovatelia svätého Cyrila a Metoda na Slovensku. In *Pravoslávny teologický zborník*, roč. 17, 1994, č. 2, s. 131-132.

¹¹ ДУЛИШКОВИЧЬ, И. *Историческія черты Угро-Русскихъ*, тетрадь 3, Унгарь, 1877, s. 24, 20-25.

¹² LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum*, III. In *НЗМВКҀС*, 1990, s. 97-98.

¹³ KESENČAK, P. C. d., s. 1; HORKAJ, Š. C. d., s. 131-132.

¹⁴ Okrem šiestich jestvujúcich dekanátov spišských prepošti vizitovali aj 11 farností siedmeho gréckokatolíckeho dekanátu, ktoré boli odovzdané do jurisdikcie rímskokatolíckeho prepošta na Spišskej Kapitule mukačevským biskupom Petrom Parthéniom v roku 1662.

¹⁵ LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis... III...*, s. 96.

¹⁶ ŠA LE, f. Archív mesta Levoča (ďalej AML), sing. 143, trieda VI.

liturgických predpisov. Liturgický priestupok farára možno odôvodniť príkladom situácie v Závadke, kde okrem toho, že „*Samotný kňaz je dost' čestný a zbožný*“, vizitátor zaznamenal, že „*v istom čase sa všetci museli stať luteránmi a luteránmi boli až do roku 1674, teda do času, keď mohol prísť súčasný gréckokatolícky kňaz, ktorý ako samotní veriaci priznávali, priviedol všetkých späť na grécku vieru*“.¹⁷ Podobne v Stotinciach vizitátor kritizoval, že „... *sa nehodí, aby obyčajní ľudia tam* (sanktuárium, Svätyňa svätých, pozn. J. B.) *vhádzali podľa svojej ľubovôle*.“ Z tohto dôvodu vizitátor nariadil, aby v kostoloch, kde sa nenachádza klauzúra (ikonostas), bol vstup do svätyne zamedzený.¹⁸ Vo Folvarku (Stráňany) sa pri zistení vizitátorov biskupa De Kamelisa v roku 1701 cirkevným predpisom tiež priečilo aj to, že na oltári sa nachádzali dva antimenziony, z ktorých jeden patrilo vtedajšiemu biskupovi a druhý schizmatickému. Vizitátori antimenzion schizmatického biskupa zabavili a zakázali ho ďalej používať.¹⁹

Uvedené prípady zaznamenané vo vizitácii svedčia o nie najlepšej mravnej úrovni a nízkom sociálnom postavení kňazov východného obradu, ale poukazujú aj na to, že niektorí kňazi zneužívali nevyjasnené právne pomery vo formujúcej sa gréckokatolíckej cirkvi. Niektorí kňazi si neoprávnene prisvojovali eparchiálne poplatky, úplne odmietali uznať autoritu mukačevského biskupa, o čom svedčí napríklad sťažnosť stotinského farára pred vizitátorom mukačevského biskupa v roku 1701. Oľsavský farár hanobil na verejnosti svojho ordinára, resp. biskupa a spochybňoval jeho vážnosť medzi gréckokatolíckymi kňazmi.²⁰

Kanonická vizitácia spišského prepošta z roku 1712²¹ však uvádza v gréckokatolíckom dekanáte Spiša morálne prešľapy kňaza už len v niektorých prípadoch. Napríklad vo farnosti Osturňa, kde vizitátor zaznamenal, že kňaz žije s druhou ženou bez rozlúčenia predchádzajúceho manželstva alebo nejakého dišpenzu, kňaz bol preto dôrazne napomenutý a vyzvaný k rozchodu s druhou ženou.²² V Poráči mal kňaz druhú manželku bez predchádzajúcej anulácie, no „... *očakáva milosrdný dišpenz od Najvyššieho Kňaza*“, podľa

¹⁷ LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis...III...*, s. 95, 99. Pravoslávni, aby sa ubránili šíriacemu sa protestantizmu, hľadali pomoc u katolíkov po tom, keď videli dobré výsledky únie v susednom Poľsku (Brest-litovská únia z roku 1596).

¹⁸ Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu (ďalej ARKBÚ) Spišská Kapitula, f. Kanonicke vizitácie (ďalej KV), č. 4.: Kan. Vizitácia 1712. VISITATIO ECCLESIAE LIBERAE REGIAEQUE CIVITATIS LEUTSCHOVIENSIS ET KESMARKIENSIS AC TREDECIM OPPIDORUM SCEPUSIENSIS REGALIIUM. Vizitáciu zapísal dňa 15. 7. 1712 Štefan Loviszkovicz, prepošt Blahoslavenej Panny Márie de Adon, kanonik – kustód Chrámu sv. Martina (dnešná katedrála) v Spišskej Kapitule. Vykonával ju Ján Sigray, titulárny biskup Temnenský, spišský titulárny prepošt a generálny vikár vo veciach duchovných.

¹⁹ LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis...III...*, s. 101.

²⁰ Tamže, s. 93: „Etiam idem Parochus Folvarkensis dixit sub conscientia, quod Olsavski quodam tempore blasphemaverit contra Dominum Episcopum Munkaciensem, et format una vice ab illo receperit superadditis his verbis: Tu es ordinatus ab Episcopo Munkaciensi, eas ergo ad illum, det tibi ille Parochiam, siquidem me de Parochia non rogasti, non scisne, quod qui velit sub Capitulo Scepusiensi Parochiam habere, prius mea genua osculari debet.“

²¹ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. Vizitácia 1712.

²² Tamže.

ktorého by manželstvo s predchádzajúcou manželkou nebolo platné, resp. anulované.²³ V Helcmanovciach sa dokonca vyskytovali aj takí farári, ktorí v čase rebélie žili v ťažkom hriechu.²⁴ V Osturni bol kňaz Ján Hodermarszky kritizovaný za to, že „... v termínoch vyhlasovaní svadobných ohlások je však nedbanlivý, aj osoby z iných farností sa tu sobášia, bez vedomia svojich farárov, na čo bol dôrazne upozornený a potrestaný.“²⁵ Za porušenie cirkevných nariadení liturgického charakteru namiesto veriacich bol sankcionovaný správca farnosti z Nižných Repáš: „Sviatky a pôsty sa určujú podľa starého kalendára. Treba poznamenať, že Rusíni v miestnych horách v čase zvanom Mesznica, ktorý si sami stanovili, nejedia mäso, jedia iba (chlieb?) s maslom, ktorého sa v iných dňoch pôstu zasa zriekajú. V sobotu však jedia mäso, pretože sa postili počas týždňa, čo bolo zakázané pánom vizitátorom. Keďže nebolo treba ďalšieho napomínania, vina bola prisúdená miestnemu farárovi.“²⁶

V ďalších farnostiach morálne vlastnosti i plnenie si povinností kňaza vizitátori hodnotili veľmi pozitívne. Vo farnosti Poráč obyvatelia svorne tvrdili, že kňaz sa správa tak, aby ho obyvatelia a farníci vychvaľovali („... tiež mnoho urobil v poslednom čase utíšením vzbury pre vernosť Jeho Najsvätejšiemu Veličenstvu“).²⁷ V Závadke kňaz, ktorý bol hodnotený vo svojej službe ako poctivý a usilovný, v nedele a vo sviatky vykonával katechetické prednášky. V Olšavici farára Jána Jamborského opísali ako takeého, čo „... má rád knihy a pri vybavovaní svojich povinností je poctivý.“ Skúmaná vizitácia pripomína aj vysokú vzdelanostnú úroveň gréckokatolíckeho kléru. Jazyková výbava väčšiny kňazov bola pomerne bohatá, keďže ovládali slovenský, latinský, rusínsky, grécky, ale aj poľský jazyk. Toryský duchovný Ján Buchoweczky „poctivo a chválitebne vykonávajúci svoje povinnosti“ okrem týchto jazykov ovládal aj maďarčinu.²⁸ Väčšina farárov pastoračne pôsobiacich na Spiši absolvovala štúdium v Poľsku v „gréckej škole“²⁹, okrem nej Michal Jamborský, kňaz v Závadke, absolvoval aj štúdiá rétoriky v Levoči.³⁰

Nariadenia mukačevského biskupa Michala Manuela Olšavského predpisovali kandidátom kňazstva, aby sa ešte pred prijatím kňazskej ordinácie preukázali dokladom, ktorý by potvrdil, že nezotrávajú v poddanskej závislosti.³¹ Poddaný, ktorý mal záujem stať sa gréckokatolíckym kňazom, tak bol povinný si svoje oslobodenie od poddanských

²³ Tamže. V uvedenom prípade ide o kňaza Eliáša Mikitoviča, ktorý inzultoval vizitátorov počas kanonickej vizitácie mukačevského biskupa v roku 1701 v Helcmanovciach.

²⁴ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. Vizitácia 1712.

²⁵ Tamže.

²⁶ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4.: Kan. Vizitácia 1712.

²⁷ Tamže. Ide o farára Eliáša Mikitoviča, ktorým boli počas vizitácie v roku 1701 inzultovaní vyslanci mukačevského biskupa.

²⁸ Tamže.

²⁹ Išlo o gréckokatolícku školu v Przemysli, kde kňazi boli ordinovaní „presnislenským“ biskupom Winickým. Porov. Tamže. Štúdiá v Poľsku „v školách gréckeho obradu“ na základe záznamov z vizitácie z roku 1712 absolvoval Eliáš Mikitovič (Poráč, Helcmanovce), Lukáš Mikitovič (Slovinky), Ján Ihumenszky (Veľký Lipník, Strážany).

³⁰ Tamže.

³¹ HARAKSIM, L. *K sociálnym a kultúrnym dejinám...*, s. 68-69.

povinností tzv. manumisiu od zemepána, ktorému prislúchal, vykúpiť. Finančné obmedzenia však túto požiadavku častokrát nedovoľovali splniť.

Materiálne zabezpečenie farností

Na území Spiša, resp. celého východného Slovenska, podobne ako v celom Mukačevskom biskupstve, sa gréckokatolícka cirkev vyvíjala v podmienkach odlišných od situácie iných cirkví. Ondrej Halaga vo svojom diele hodnotí vývoj uvedenej situácie nasledovne: „*Gr. kat. viera v Uhorsku sa stala postupom času predovšetkým náboženstvom spodných vrstiev, neslobodnej chudoby.*“³² Kráľ Leopold I. už spomínaným diplomom z roku 1692 oslobodil od poddanskej závislosti všetkých gréckokatolíckych kňazov vysvätených pred vydaním tohto diplomu.³³ Kráľ vydanie privilégia zdôvodňoval skutočnosťou, že je nemysliteľné, aby katolícky kňaz, bez ohľadu na obrad, zotrval v poddanstve.³⁴ Materiálne zabezpečenie gréckokatolíckeho kléru bolo sprevádzané nariadením už spomínaného Leopolda I., ktorý svojím diplomom prikázal, aby vlastníci obcí vyčlenili pre gréckokatolícke farnosti slobodné a nezdaniteľné pozemky.³⁵ V šľapajach Leopolda I. kráčať aj Karol III., keď na opakované žiadosti mukačevského biskupa Juraja Genadija Bizanczija v roku 1720 nariadil, aby v každej gréckokatolíckej farnosti vydelili jednu usadlosť ako farský pozemok.³⁶ Cisár a uhorský snem v roku 1721 zároveň potvrdili aj Leopoldov diplom z roku 1692, ktorý mal zaručiť zrovnoprávenie sociálneho postavenia katolíckeho duchovenstva východného obradu so západným.³⁷ Z údajov kanonických vizitácií spišského prepošta z rokov 1700 a 1712 je zjavné, že proces vydeľovania farských pozemkov na Spiši prebehol už skôr, resp. ešte pred nariadením Karola VI. Kanonické vizitácie spišského prepošta sa zameriavali na materiálne zabezpečenie jednotlivých farností. Vo vizitačnom protokole sa uvádza aj osobitný záznam o farárovi a jeho majetku. Proces vydeľovania pozemkov v niektorých gréckokatolíckych farnostiach na začiatku 18. storočia už teda prebehol, išlo o farnosti Veľký Lipník (3 lúky), Folvark (1 pole na 20 lakt'ov), Slovinky (2 polia po 8 lakt'ov, 1 neúrodné, 1 prenájima za 5 florénov za 4 roky),

³² HALAGA, O. Cyrilometodejské dedičstvo po príchode Maďarov. In *Slavia*, roč. 41, 1972, s. 293.

³³ HAKSIM, L. *K sociálnym a kultúrnym dejinám...*, s. 68.

³⁴ PEKAR, A. *Narysy istorii cerkvi Zakarpatja*. Tom I. 1967, s. 34-38. ПЕКАР, А.: *Нариси історії Закарпаття*. Том I. *Внутрішня історія*. Записки ЧСВВ. Рим, Львів : Видавництво Отців Василіян Місіонер, 1997, s. 34-38.

³⁵ ŠOLTÉS, P. Vizitácia Michala Manuela Olšavského 1750-1752 aj jej dôsledky na unifikáciu cirkevnej správy a sociálnu emancipáciu gréckokatolíckeho kléru. In *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile*. Košice, 2007, s. 135.

³⁶ ŠOLTÉS, P. – ŽEŇUCH, P. Sociálne a spoločenské postavenie gréckokatolíkov na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 18. storočí. In *Slavica Slovaca*, roč. 36, 2001, č. 2, s. 134. Додатки к історії Русинів и руських церквей в Мараморше. In *Науковий Збірник Т-ва Просвіта* I. Ужгород, 1935, s. 38-39.

³⁷ VASIL, C. Predstavitelia Mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva v 17. a 18. storočí a Trnavská univerzita. In *Trnavská univerzita 1635-1777*. Trnava, 1996, s. 95. Potvrdenie tohto diplomu malo veľký význam, keďže Kongregácia pre šírenie viery „Propaganda fide“ dekrétom z roku 1718 jurisdikčne podriadila Mukačevské gréckokatolícke biskupstvo Jágerskému biskupstvu a degradovala ho na jeho obradový vikariát, čím boli obmedzené práva tak mukačevského biskupa, ako aj gréckokatolíckeho kléru. Iné obmedzenia pozri v dekréte publikovanom v LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis*. In *НЗМУК*С, 1990, s. 173-179.

Olšavica tzv. „*Kosztelne role*“ (20 lakt'ov), ktoré miestny farár užíval a pomocou nich pokrýval výdaje na opravu a údržbu kostola. Ako moderný správca farnosti vynaložil aj finančný obnos 120 uhorských florénov určených na zariadenie kostola.³⁸ V Závadke kostolu venoval miestny obyvateľ lúku, ktorú farníci prenajímali za osemnásť uhorských florénov Jánovi Pörgejovi.³⁹ Aj napriek vyčleneniu pozemkov bola materiálna základňa gréckokatolíckych farností žalostná, čo sa viditeľne odrážalo predovšetkým na technickom stave jednotlivých chrámov. Vo vizitačnom protokole Veľkého Lipníka vizitátor uviedol, že kostol bol v biednom stave, veľmi chudobne vybavený oltár, aj iné zanedbané veci boli spôsobené vinou farára. Skúmaný materiál udáva takmer vo všetkých prípadoch chudobu miestneho kostola, chrám v Slovinkách dokonca vizitátor prirovnal k ruinám.⁴⁰ Bohoslužobné čaše boli vyrobené najmä z dreva alebo olova. Vzhľadom na liturgické predpisy bolo takéto uchovávanie svätých olejov a Kristovho tela neprístojné. Špecifickými prípadmi biedy a chudoby boli farnosti, v ktorých byzantsko-slovanský obrad v druhej polovici 17. storočia koexistoval s protestantizmom. Medzi takými na Spiši vynikal Poráč, kde vlastníkom pozemkov bola kalvínska zemepanská rodina Mariašiovcov, ktorá sa násilne pokúšala svojich poddaných presvedčiť na kalvínsku vieru.⁴¹ Príčinu skromnej výbavy (bohoslužobné knihy, liturgické potreby) miestneho chrámu videl miestny duchovný v tom, že v obci žilo veľa evanjelikov h. v. a neboli tak ľudia, ktorí by prispeli pre potreby cirkvi.⁴² Tento stav pretrvával aj v nasledujúcom období. Provízia kostola v Stotinciach bola takmer nulová, pretože ako vizitátor zaznamenal „... *všetko vzali luteráni, ktorí tento kostol predtým používali.*“⁴³ Podobne v Nižných Repašoch nemáme o majetku a fundácii kostola doklady, pretože bola: „*zničená heretikmi, ktorí tu predtým pred tým žili a držali kostol vo svojich rukách.*“⁴⁴

Jednotlivé kostoly a farnosti väčšinou získavali provízie z obchodu s obilím. Výnosy z tohto obchodu používali na nevyhnutné potreby a zariadenie chrámu, na ktoré darmi a oferami prispievali aj miestni obyvatelia. V Závadke výnos z lúk nebol žiaden, a tak potreby pre kostol, ako sviečky a víno, musel z vlastných nákladov zaobstarat' farár. Zriedka sa však vyskytovali aj prípady, keď kostol vlastnil hotovosť, ktorá aj tak predstavovala malý obnos (Veľký Lipník 13 fl., 14 úľov včiel, Osturňa 6 fl. a 34 toliarov,

³⁸ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4.: Kan. Vizitácia 1712.

³⁹ Tamže.

⁴⁰ Podľa vizitácií bolo v siedmom gréckokatolíckom dekanáte v Spišskej stolici 6 kamenných, resp. murovaných a 7 drevených chrámov. Tamže. HRADSZKY, J. *Additamenta ad Initia progressus ac praesens...*, s. 259-267.

⁴¹ „Jus Patronatus praetendit Familia Máriassy. Terrestres sunt Nobiles Máriassy Calvinistae, qui per vin suos subditos multos fecerunt Calvinistas.“ „Animae Cath. Ritus Graeci unitorum sunt 150. Calvinist 156.“ HRADSZKY, J. *Visitatio ecclesiarum scepusiensium facta...*, s. 259. Konfesionálne zloženie obce sa oproti zisteniam z roku 1700 výrazne zmenilo, keďže v roku 1712 v obci žilo okrem jedného konvertitu len 8 kalvínov, z ktorých „štyria chcú prejsť do gréckeho obradu“. ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. vizitácia 1712.

⁴² LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis*,...III...., s. 96. „Libri etiam pauci, et horum stylus non typo, sed manu antiquissima expressus, sed Parochus excusabat se, quod adhuc plurimi dentur Lutherani, et ideo non habemus, inquit tales, qui aliquid emerent pro Ecclesia S.“

⁴³ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. Vizitácia 1712.

⁴⁴ Tamže.

Nižné Repaše 6 fl., Slovinky 13 úľov včiel).⁴⁵ Fary tiež vlastnili majetok v pohľadavkách, resp. pôžičkách, za ktoré sa poberal stanovený úrok. Vizitátor však tento spôsob správy farského majetku kritizoval a zakázal.

Životná úroveň a príjmy duchovenstva

Keďže gréckokatolícka cirkev bola na Spiši a na celom východnom Slovensku minoritou stojacou mimo záujmu panovníckeho dvora, nebolo zvláštnosťou, že mnohí gréckokatolícki kňazi svojím spôsobom života splyvali s poddanými sedliakmi a ostatnou dedinskou pospolitosťou.⁴⁶ Opovrhovaní a utláčaní boli tak ako ich farníci, od ktorých sa iba málo odlišovali. Vyskytovali sa prípady, keď kňazi boli odetí v otrhanom sedliackom odeve, ako to zaznamenáva aj kanonická vizitácia spišského prepošta z roku 1712 v Osturni: „*Netreba k tomuto bodu niečo písať, keďže kňaz sám žije chudobný a biedny ako žobrák... Oblika sa biedne a chudobne.*“⁴⁷ Samotné fary boli biedne, v niektorých prípadoch boli kňazi nútení vybudovať si ju svojpomocne, napríklad v Stotinciach bol farský dom vlastníctvom farára, keďže si ho sám postavil z vlastných prostriedkov a žil v ňom chudobne so svojou rodinou.⁴⁸ Až na žiadosti biskupa Bizancího boli dekrétom Karola VI. z roku 1721 od poddanských povinností oslobodení aj rodinní príslušníci gréckokatolíckych kňazov,⁴⁹ hoci aj pred vydaním uvedeného dekrétu títo rodinní príslušníci predstavovali v gréckokatolíckych farnostiach Spiša inteligenciu najmä vo funkcii učiteľov.⁵⁰ Napríklad v Olšavici bol učiteľom farárov brat. V Nižných Repašoch bol učiteľom v miestnej škole jeden z farárových synov, podobne aj Slovinkách.⁵¹ Morálne vlastnosti učiteľov, ako aj vykonávanie pedagogickej praxe bolo vo všetkých prípadoch hodnotené pozitívne. Výnimku tvoril Poráč, kde „... *nie je učiteľ*“ (Mikuláš Nimierowszky) *natol'ko hoden svojho úradu, lebo nevie ani dobre čítať, ešte menej písať, ale pretože tu, medzi Rusínmi iného mať nemôžu, musí sa tolerovať.*“⁵² Olšavský učiteľ Ján Jamborszky, ktorého plat bol podobne ako farárov malý, dostával od jednotlivých častí obce, ktorých bolo desať, po jednom snope obilia. V Slovinkách bol učiteľom v škole farárov syn Ján Mikitovič, ktorý učiteľské štúdium absolvoval u jezuitov a svoj úrad zastával dobre. Jeho plat tvoril: od každého sedliaka 1/2 snopu ozimín a 1/2 ovsu, fúra dreva a od jednotlivých prísťahovalcov po 12 toliarov, od osadníkov po 6, vlastnil jednu lúku a jednu záhradku. Plat učiteľov vo väčšine pozostával podobne ako v prípade kňazov z naturálií a prípadných príspevkov od rodičov detí. Takéto dary sa uvádzajú v prípade Nižných Repáš, kde učiteľ dostával okrem 6 snopov ovsu a 6 snopov pšenice „*aj iné*

⁴⁵ Tamže.

⁴⁶ ŠOLTÉS, P. – ŽEŇUCH, P. *Sociálne a spoločenské postavenie...*, s. 140.

⁴⁷ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. Vizitácia 1712.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ ŠOLTÉS, P. – ŽEŇUCH, P. *Sociálne a spoločenské postavenie...*, s. 134.

⁵⁰ Kráľ Leopold I. v roku 1692 zároveň vydal súhlas mukačevskému biskupovi budovať pri cerkvách aj školy. Obce boli poverené vybudovaním školských budov a vyčlenením časti obecnej pôdy pre kantora – učiteľa.

⁵¹ Pozri ČUMA, A. – BODNÁR, A. *Ukrajinská škola na Zakarpati i schidnoj Slovačini*. Prešov, 1967, s. 11.

⁵² ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. Vizitácia 1712.

⁵² Tamže.

drobné dary“ a v Osturňi učiteľ Ján Szoltissik dostával okrem platu 10 snopov a prijímal aj „*zvyčajné dary*“. Ako príčina malého, nepatrného, v niektorých prípadoch malého a dokonca aj nulového platu učiteľa sa uvádza chudoba obyvateľov. Takýmito sú prípady toryského učiteľa Jána Cserwenku, učiteľa Štefana Zwirinského pôbiaceho v Závadke alebo učiteľa z Veľkého Lipníka, ktorého plat z dvoch súčasných pôsobísk (Folvark, Veľký Lipník) bol pre chudobu biedny. V Stotinciach, kde mal plat učiteľa tvoriť 24 snopov, ktoré mu neboli odovzdané, situácia nútila učiteľa Andreja Hodermarského privyrábať si kantorovaním na pohreboch, zvonením a inými službami.⁵³ Táto prax sa neskôr stala bežnou, o čom nás informuje nasledujúca kanonická vizitácia spišského prepošta Jána Peltza⁵⁴ z roku 1731. Okrem úradu učiteľa sa zastávali aj nasledovné funkcie: Veľký Lipník – Alexander Szuszedko – zvonár, kantor, Nižné Repaše – Kmetkowsky – kantor, Olšavica – Lukáš Hwozgyan – zvonár, kantor, Osturňa – Ján Kanyak – zvonár, kantor, Poráč – Ján Veseleny – zvonár.⁵⁵

Na Spiši a vôbec na celom území východného Slovenska však neboli takí zemepáni alebo iní príslušníci privilegovanej feudálnej vrstvy byzantsko-slovanskému obradu, ktorí by sa exponovali v záujme svojej cirkvi tak, ako to robili katolícki či protestantskí zemepáni, a tak sa úplná absencia gréckokatolíckej šľachty odrážala aj na príjmoch duchovenstva východného obradu.⁵⁶ Províziu farára v Helcmanovciach, ktorú tvoril desiatok z celej úrody (8 zväzkov ozimín, 4 vrecia pšenice a 4 jačmeňa a peniaze v hotovosti 24 florénov), si však privlastnil gróf Štefan Csáky (Čáky). Z uvedeného dôvodu „*tu nemôže zostať žiaden farár, kým sa desiatok nevráti fare*“⁵⁷.

Výška poplatkov určených pre kňaza však nebola jednotne a fixne stanovená a závisela predovšetkým od hospodárskych podmienok a tradícií danej lokality, resp. farnosti, ktoré vplývali na výšku a formu výmerov farských dôchodkov.

Dôchodky gréckokatolíckych farárov na Spiši tvorili vo väčšine prípadoch len naturálie, resp. zvlášť výnosy z poľnohospodárstva ako desiatky z úrody. Okrem spomenutých poľnohospodárskych výnosov farári dostávali deputát, ktorý bol v Olšavici 14 križov obilia, v Nižných Repašoch 18 mandľov obilia a v Ihľanoch deputát rozširujúci sa na 200 fl. Dôchodok poráčskeho farára tvoril 120 fl., kým v prípade helcmanovského

⁵³ Tamže.

⁵⁴ Ján Peltz (1697 – 1740) – opát Bl. Panny Márie de Lucentia, titulárny stagenský biskup, apoštolský protonotár a kráľovský radca, spišský archidiakon metropolitnej ostrihomskej kapituly. V roku 1711 sa stal spišským kanonikom a v rokoch 1712 – 1714 bol kapitulum farárom. V roku 1715 sa stal apoštolským protonotárom a dekanom kapituly, v roku 1720 kanonikom kustódom a opátom Bl. Panny Márie de Lucentia, v roku 1722 kanonikom kantorom. Pozri KURUC, Š. Vizitácia spišského prepošta Jána Peltza z roku 1731. In HIŠEM, C. – FEDORČÍK, P. (eds.). *Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile*. Prešov: Vydavateľstvo Ivana Vaška, 2007, s. 97. Spišským kanonikom lektorom a prepoštom sa stal v roku 1725. PIRHALLA, M. *A szepesi prépostság vázlatos története*. Levoča, 1899, s. 533-538.

⁵⁵ ŠA LE, f. Spišské biskupstvo (ďalej SB), Visitatio Ecclesiarum Terrae Scepusiensis per Illum ac Rmum Dmum Joannem Peltz Electum episcopum Stagrensem Terris ejusdem Scepusiensi Praepositum Aeppatus Strig. Generalem Vicarium specialiter ad id deputatum peracta Anno Domini 1731.

⁵⁶ ŠOLTÉS, P. – ŽEŇUCH, P. Sociálne a spoločenské postavenie gréckokatolíckov na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 18. storočí. In *Slavica Slovaca*, roč. 36, 2001, č. 1, s. 133-134.

⁵⁷ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. Vizitácia 1712.

farára aj napriek tomu, že vo farnosti zastával aj funkciu učiteľa, bol dôchodok veľmi nízky. V Závadke tvoril desiatok pre farára 100 fl., v Slovinkách 50 fl. a vo Veľkom Lipníku s filiálkou Folvark po 80 fl. V niektorých farnostiach obyvatelia desiatok z úrody odovzdávali zemepánovi, z ktorého farár dostával iba deputát, ako to bolo v prípade osturnianskeho farára, ktorý dostal iba deputát ovsu.⁵⁸ Nebývalo zvláštnosťou, že správca farnosti či filiálky častokrát dostával od jednotlivých obyvateľov minimum provízie (naturálie). Vo Veľkom Lipníku správca farnosti nedostával ani províziu, ktorá mu podľa práva mala patriť. Desiatok úrody farníci odovzdávali zemepánom (Dávid Mattyassowszky, Štefan Groskowszky, František Görgey, Adam Görgey, Ján Zabreszky) a kňaz dostal iba deputát, ktorý vo Veľkom Lipníku a filiálke Folvark (Stráňany) tvoril sotva 18 fl., nošu ozimín od každého sedliaka, vrece pšenice a ovsu a 6 chlebov. Rovnaká situácia bola v Ihľanoch, kde farárova štóla bola minimálna, a preto deputát tvoril nošu ozimín od každého sedliaka, vrece pšenice a ovsu, od usadlíkov farár ročne dostával 15 toliarov a od jednej domácnosti 2 chleby.⁵⁹ Keďže značnú časť farárovho príjmu tvorili už spomínané príspevky od veriacich obyvateľov, ich výška sa odvodzovala aj od ich životnej úrovne, ktorá bola v tomto období negatívne ovplyvnená viacerými nasledovnými faktormi. Mor v rokoch 1708 – 1710 vo veľkej miere zasiahol predovšetkým Spiš. Daňová konskripcia Spišskej stolice z roku 1711 uvádza, že popri poddaných, ktorí emigrovali, boli aj tí, čo zomreli na mor (*a peste emortui*).⁶⁰ Príčinou biednej farárovej provízie a zvyčajne malej štóly v Podproči (filiálka Olšavice) a Olšavici boli chudobní, zbedačení ľudia, mnohí zomreli na mor.⁶¹ V Podproči bolo z uvedeného dôvodu aj málo liturgických pomôcok, ktoré sa vypožičovali z Olšavice. Práve prvá polovica 18. storočia bola obdobím, keď vyvrcholilo feudálno-nevoľnícke zriadenie. Pre poddaných znamenalo toto obdobie vystupňovanie feudálneho vykorisťovania, ktoré sa prejavilo predovšetkým zvýšením robotných povinností. Nevoľnícke postavenie sa necharakterizovalo len pripútaním k pôde, ale aj skutočnosťou, že zemepán mohol s poddaným voľne disponovať, napr. založiť inému zemepánovi, premiestniť z obce do obce, z usadlosti na usadlosť. Obdobie prvej polovice 18. storočia sa vyznačovalo vyrcholením feudálneho zriadenia. Okrem narastajúcich povinností, ktoré z neho vyplývali, boli príčinou úpadku aj vojnové udalosti. V roku 1725 sa obyvatelia Olšavice sťažovali, že sú „... v niveč zruntovani od kuruckej vojny, ktorá im vicej na tisíc statku zabrala.“⁶² Táto strata im nedovoľovala ďalej obrábať pôdu, ktorú zanechávali pustú a stávali sa želiarmi. V Závadke (desiatok 30 vriec pšenice, 40 jačmeňa, 20 ovsu, 2 lúky a 4 polia) a v Olšavici (provízia 20 vriec pšenice) kňaz pre chudobu miestnych „horalov“ dostával zvyčajne malú štólu.⁶³ Rovnako biedna a minimálna štóla bola v Osturni, kde kňaz dostával za liturgiu bežné štipendium 36 toliarov a za recitovanú

⁵⁸ HRADSKÝ, J. *Additamenta ad Initia progressus...*, s. 259-267.

⁵⁹ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. Vizitácia 1712.

⁶⁰ Konskripcia udáva počty zomrelých rodín, o ktoré sa znížil základ dane. Pozri o tom HORVÁTH, P. *Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici XVIII. storočia*. Bratislava : SAV, 1963, s. 111.

⁶¹ ARKBÚ Spišská Kapitula, fond Kanonicke vizitácie, č. 4.: Kan. Vizitácia 1712.

⁶² ŠA LE, f. Spišská župa (ďalej SŽ), inv. č. 325, sign. 45/1725, Kongregačné písomnosti, škat. 81. Pozri HORVÁTH, P. *Poddaný ľud...*, s. 66.

⁶³ ARKBÚ Spišská Kapitula, f. KV, č. 4. Kan. Vizitácia 1712.

18 toliarov. Zo záznamov skúmanej vizitácie je zrejmé, že vo farnostiach, v ktorých kňaz dostával zvyčajnú štólu, ako je to v prípade Nižných Repáš, sa uvádzajú deputáty len minimálne, v uvedenom prípade 18 vriec. V Slovinkách bola štóla minimálna, kňaz poberal desiatok z celej úrody (20 zväzkov ozimín, 10 vriec obilia, za krst 12 toliarov, za pohreb 60, za pohrebnú omšu 1 fl., sobáš 36 tol. a za ohlášky 12 tol. V Toryskách kňaz tiež nedostával bežnú štólu, ale len zriedkavé a malé štipendium za omšu a príspevky zo živobytia svojich veriacich. Vizitátor v tejto súvislosti apeloval na skutočnosť, aby sa farárovi odovzdávala bežná taxa, stanovená a predpísaná ostrihomským arcibiskupom.⁶⁴

Snaha o povznesenie materiálnej a vzdelanostnej úrovne gréckokatolíckeho duchovenstva vychádzala predovšetkým zo strany mukačevských biskupov. Aj biskup Gabriel Blažovský dosiahol v roku 1742 znovupotvrdenie Leopoldovho diplomu Máriou Teréziou, čo patrí medzi nesporné úspechy jeho episkopátu. Týmto krokom sa mu podarilo získať z prostriedkov štátnej pokladnice podporu 2 000 zlatých určených pre najchudobnejších kňazov eparchie.⁶⁵ Opätovné potvrdenie privilégií gréckokatolíckym veriacim bolo zrealizované cisárovnou v roku 1743.⁶⁶ V rámci svojich úprav cisárovná Mária Terézia v roku 1744 potvrdila všetky privilégiá (*Circa Privilegia Graeci Ritu set Illyrica Nationis Populi*) gréckokatolíkom vydaných jej panovníckymi predchodcami Leopoldom I., Jozefom a Karolom III.⁶⁷

Situácia farností, v ktorých východný obrad prekryl pôvodný latinský rítus, resp. protestantskú konfesiu, sa v nasledujúcom období odrazila na príjmoch gréckokatolíckych farárov. V rámci rekatolizácie tieto dediny neprijali rímskokatolícke vierovyznanie, ale v dôsledku rozsiahlej výmeny obyvateľstva a príchodu veľkého množstva nových osadníkov byzantsko-slovanského obradu prijali byzantsko-slovanský obrad. Cirkevná hierarchia Spišskej Kapituly sa obávala, že potom, čo niektoré farnosti prijali protestantizmus, bude pokračovať jej oslabovanie, ale v prospech katolíkov východného obradu. Z uvedeného dôvodu tak Spišská Kapitula podnikala opatrenia, ktorými chcela zastaviť prenikanie gréckokatolíkov mimo už existujúcich farností a úradne uznané filiálky. Bránila vytvárať nové farnosti, ako aj uznať ďalšie obce za gréckokatolícke filiálky. Gréckokatolíckym kňazom bolo zakázané udeľovať veriacim žijúcich vo filiálkach sviatosti – krst, manželstvo, prijímanie, ako aj pochovávať. Tento fakt mal za následok, že tak prišli o štolové poplatky a ročnú cirkevnú daň od filiálnych veriacich, tie podľa nariadenia spišského prepošta pripadali rímskokatolíckym farárom, ktorí danú farnosť (gréckokatolícka filiálka) spravovali.⁶⁸ Gréckokatolícki farári s takouto situáciou nesúhlasili, keďže veľké množstvo veriacich mali roztrúsených po dedinách a mestách mimo farností a uznaných filií. Táto skutočnosť sa stala podnetom stretnutia farárov gréckokatolíckeho dekanátu

⁶⁴ Tamže.

⁶⁵ ŽEŇUCH, P. – VASIL, C. *Cyrilic Manuscript from East Slovakia...*, s. 267.

⁶⁶ ŠA LE, f. SŽ, odd: Partikulárna kongregácia, inv. č. 514, sign: 132/1743, kart. 166.

⁶⁷ „Privilegia per Divos Imperatores Leopoldum, Josephum et Carolum VI. Gloriosissimae Reminiscentiae, nec non Modernam Regnantem Majestatem Mariam Theresiam.“ ŠA LE, f. SŽ, odd. generálna kongregácia, inv. č. 515, sign. 27/1744, kart. 166, fasc. 67-81,

⁶⁸ LUCSKAY, M. *Historia Dioecesis Munkatsiensis...*, t. 5, s. 122.

Spiša v Nižných Repašoch, kde spoločne listom žiadali Spišské prepošstvo, aby mohli od svojich veriacich poberať poplatky bez akéhokoľvek ohľadu na fakt, či veriaci bývajú v samotnej farnosti, alebo vo filiálke.⁶⁹ Štólové poplatky za krst, sobáš, pohreb či čítanie žaltára a iné cirkevné úkony či sväteniny, ktorých výška bola dovtedy stanovovaná podľa miestnych zvyklostí, zjednotil až Michal Manuel Olšavský v rámci svojej kanonickej vizitácie (1750 – 1752) nasledovne:⁷⁰

Ročný dôchodok: 1. Každý poddaný – prisťahovalec je povinný dať každoročne zrno, také, aké sa mu urodilo: farárovi 2 korytá a kostolníkovi jedno koryto. 2. Každý poddaný – prisťahovalec je povinný každoročne vykonať jeden deň zápražnej práce (s volmi, so statkom): farárovi jeden deň. 3. Ten istý poddaný – sadlík je povinný za zápražnú prácu vykonať ručnú prácu: farárovi jeden deň. 4. Neusadený poddaný nie je povinný vykonávať nič okrem ručnej práce: farárovi jeden deň.

Cirkevný dôchodok: 1. Za požehnanie dieťaťa a rodičky: 6 gr. farárovi. 2. Za krst: 17 gr. farárovi a 3 gr. kostolníkovi. 3. Za uvedenie rodičky: 3 gr. farárovi. 4. Za trojité ohlásenie manželstva: 9 gr. farárovi. 5. Za trojité ohlásenie manželstva s vydaním potvrdenia do inej farnosti za účelom ohlásenia trojitého manželstva a tiež za svedč, sv. prijímanie v zhode s kresťanskou náukou: 18 gr. farárovi. 6. Za udelenie manželského sľubu, ako aj za v poradí prvý či druhý sľub: 8 gr. farárovi a 6,5 gr. kostolníkovi. 7. Za uvedenie druhýkrát vydatej ženy: 12 gr. farárovi. 8. Za pomazanie chorých ako nevyhnutnú potrebu pre spásu sa neplatilo nič. 9. Za samotný pohreb staršiemu nadriadenému, bez menších nevyhnutných ceremónií, ktoré niekto chce viac, niekto menej: 51 gr. farárovi a 24 gr. kostolníkovi.

- a) za parastas alebo liturgiu za zomrelých: 51 gr. farárovi a 18 gr. kostolníkovi.
- b) za čítanie evanjelií štyroch evanjelistov s vyúčtovaním o 1 flórene: 4 flóreny farárovi.
- c) za zvláštne čítania úryvkov z evanjelia za zomrelých na zastaveniach: 17 gr. farárovi.
- d) za čítanie žalmov za zomrelých: 30 gr. kostolníkovi.
- e) za príhovor a rozlúčku: dobrovoľný poplatok či príplatok.

10. za samotný pohreb menšiemu nadriadenému: 24 gr. farárovi a 12 gr. kostolníkovi. 11. Za spievanú liturgiu: 42 gr. farárovi a 6 gr. kostolníkovi. 12. Za čítanú liturgiu: 21 gr. farárovi a 3 gr. kostolníkovi. 13. Za posvätenie nového chrámu s liturgiou: 2 florény farárovi. 14. Za požehnanie nového domu: 51 gr. farárovi a 9 gr. kostolníkovi. Za požehnanie a posvätenie veľkonočnej paschy a jedál poplatok stanovený nebol, s výnimkou situácie, ak niekto dobrovoľne kňazovi prispel. Podobne za posvätenie vody poplatok nebol stanovený, s podmienkou „*nech bude zachovaný miestny zvyk. U chudobnejších nech sa vykonáva bezplatne*“.⁷¹

⁶⁹ ŠOLTÉS, P. *Spiš v dejinách...*, s. 624. Porov. Protokol gr. kat. kňazov na čele s dekanom z 26. júla 1749 publikovaný v LUCSKAY, M. *Historia Dioecesis Munkatsiensis...*, t. 5, s. 126.

⁷⁰ Poplatky za jednotlivé liturgické úkony stanovené mukačevským biskupom Michalom Manuelom Olšavským pozri v LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis...* III, s. 79-81.

⁷¹ LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum in Hungaria, sacra et civilis*. In SOPOLOGA, M. (eds.). *Науковий збірник музею української культури у Свиднику*, roč. 17, 1991, s. 79-81.

Biskup M. M. Olšovský zároveň žiadal kráľovnú, aby tzv. „*hramota*“ Leopolda I. z roku 1692 o zrovnoprávnení gréckokatolíckych kňazov bola uvedená do života v každej farnosti a kňazovi, aby bol pridelený aspoň telek⁷² a učiteľovi pol teleku zeme, rovnako aj teky pre chrámy a cintoríny.⁷³ Vzhľadom na dané skutočnosti v septembri 1756 Mária Terézia dekrétom prikázala, aby katolíci odovzdávali desiatky a iné cirkevné poplatky, štólu farárom podľa príslušnosti k obradu.⁷⁴ Svetská vrchnosť v snahe posilniť ekonomickú základňu jednotlivých farností a v nich pôsobiacich kňazov, ktorých príjmy sa odvíjali od ekonomického stavu obyvateľov danej obce, oslobodila gréckokatolíkov od platenia daní.⁷⁵ V snahách biskupa F. Barkóczyho pokračoval aj jágerský biskup Karol Esterházy. Mária Terézia však nariadením v roku 1768 opäť razantne deklarovala, že gréckokatolícki farári sú plnoprávnymi katolíckymi kňazmi, a preto im zo zákona patria ročné a štólové poplatky od nimi spravovaných veriacich.⁷⁶ Opatrenia mukačevských biskupov smerujúce k pozdvihnutiu materiálneho a sociálneho postavenia gréckokatolíckeho duchovenstva vychádzali najmä zo skutočnosti, že v rusínskej spoločnosti bol a je kňaz nielen cirkevnou, ale aj náboženskou a kultúrnou autoritou, prostredníctvom ktorého možno do značnej miery vplývať a formovať veriacich.⁷⁷

Dominantné postavenie rímskokatolíckej cirkvi na Spiši sa v rámci stále silnejúcich latinizačných tendencií aj naďalej prejavovalo na príjmoch duchovenstva východného obradu. Títo kňazi sa rôznymi sťažnosťami obracali po založení Spišského biskupstva (1776) na miestneho ordinára predovšetkým v záležitostiach medziobradových vzťahov, ako aj ich dôchodkov. V roku 1777 poslali gréckokatolícki kňazi na čele so svojim dekanom Jánom Jamborským prvému spišskému biskupovi Karolovi De Salbeckovi sťažnosť, v ktorej sa okrem iného sťažovali, že ich finančné dôchodky sú len polovičné v porovnaní s dôchodkami latinských kňazov, rovnako uviedli, že v helcmanovskej farnosti latinský biskup gróf Štefan Čáky dokonca nezákonne odobral majetky, ktoré jeho rod aj naďalej nezákonne drží.⁷⁸ V poslednej fáze 18. storočia medzi „*najbohatšie*“ gréckokatolíckej farnosti na Spiši patrili Slovinky, čo sa odrážalo aj na príjmoch kňaza. Ročné dôchodky roku 1792 mali hodnotu 288 rýnskych florénov. Na príjme farára sa 177 florénmi podieľali veriaci z Nižných Slovinciek a 111 florénmi z Vyšných Slovinciek, z filiálok farár dôchodky nemal. Vyšší príjem ako slovinský farár mali v čase súpisu veriacich v roku 1792 na celom Spiši už len farári v Poráči (309 r. fl.) a v Zavadke (314 r. fl.). Naopak, najmenšie ročné dôchodky mal farár v Kremnej aj s filiou Hraničné (34 r. fl.), vo Veľkom Sulíne (86 r. fl.), v Nižných Repašoch (121 r. fl.) a v Toryskách (124 r.

⁷² Kúsok zeme, schopný užiť rodinu.

⁷³ ГАДЖЕГА, В. Додатки к исторіи Русинов и руських церквей в Марамороше. In *Науковий Збірник Т-ва Просвіта* I. Ужгород, 1922, s. 170-171.

⁷⁴ LUCSKAY, M. *Historia Carpatho-Ruthenorum in Hungaria, sacra et civilis...*, s. 85.

⁷⁵ ŠA LE, f. SŽ, odd: Partikulárna kongregácia 1763, inv. č. 534, sign. 176/1763, kart 196-197, fasc. 176.

⁷⁶ ŠOLTÉS, P. *Vizitácia Michala Manuela Olšovského...*, s. 131.

⁷⁷ ŠOLTÉS, P. – ŽEŇUCH, P. Sociálne a spoločenské postavenie gréckokatolíkov na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 18. storočí. In *Slavica Slovaca*, roč. 37, 2002, č. 1, s. 139.

⁷⁸ LUCSKAY, M. *Historia Dioecesis Munkatsiensis..V.*, s. 153-161.

fl.).⁷⁹ Práve v čase súpisu (1792) sa gréckokatolícki farári pastoračne pôsobiaci v Jarabine, Kamienke, Jakubianoch, Litmanovej a Sulíne (obce nachádzajúce sa v Ľubovniansko-podolínskom domíniu, ktoré bolo od roku 1412 v poľskom zálohu) sťažovali na nízke príjmy, údajne zavinené ich príslušnosťou k biskupstvu v Przemysli.⁸⁰ Priemerný ročný príjem gréckokatolíckeho farára na Spiši bol v opisovanom období 180 rýnskych florénov, čo napríklad bol jeden z dôvodov, prečo nižnoslovinčiansky správca farnosti v minulosti často vykonával súčasne aj úrad dolnospišského dekana, ako aj skutočnosť, že duchovní správcovia fár zastávali rôzne funkcie v rámci spomínaného gréckokatolíckeho dekanátu alebo plnili úlohy učiteľov. Sociálne a spoločenské postavenie gréckokatolíckej cirkvi v Spišskej stolici, ako aj na celom východnom Slovensku aj napriek erigovaniu Mukačevského biskupstva (1771) nedosiahlo požadovanú úroveň, ktorá sa ani dekrétmi či nariadeniami svetských panovníkov nedostala na správnu mieru. K zlepšeniu postavenia gréckokatolíckeho duchovenstva došlo až v roku 1806, kedy gréckokatolícki duchovní Mukačevskej eparchie získali rovnaké výsady a práva, ktorými oddávna disponovalo rímskokatolícke duchovenstvo.⁸¹

Opisované obdobie bolo obdobím zápasu o konfesiónalnu aj obradovú príslušnosť jednotlivých farností. Uvedené procesy sa vo výraznej miere podpísali pod formovanie konfesiónálneho koloritu obyvateľstva Spiša v 17. a 18. storočí, ktorú s menšími zmenami poznáme aj v súčasnosti.

⁷⁹ ČECH, J. – ŠOLTÉS, P. – GÁBOR, M. – VARGA, V. *Farnosť Slovinky a Jozef Zmij Miklošik*. Media, 2000, 2008, s. 56.

⁸⁰ ŠALE, f. SŽ, odd: Generálna kongregácia 24.-26., 28. januára 1792, , sign. 14/1792, inv. č. 598, kart. 284.

⁸¹ ŠOLTÉS, P. – ŽEŇUCH, P. Sociálne a spoločenské postavenie gréckokatolíkov na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 18. storočí. In *Slavica Slovaca*, roč. 36, 2001, č. 2, s. 144.

Die sozialen und gesellschaftlichen Verhältnisse der griechisch-katholischen Geistlichen im 18. Jahrhundert in der Zips

Juraj Brincko

Zusammenfassung

Eine aus drei Annahmebedingungen der Ungwarer Union war die Zusage, dass der vereinigte Klerus des östlichen Ritus nach der Vereinigung mit Rom gleiche Ansprüche und Privilegien wie der katholische Klerus des lateinischen Ritus haben sollte. Der König Leopold der I. befreitete durch Diplom vom Jahre 1692 von der untertänigen Abhängigkeit alle griechisch-katholischen Geistlichen, die vor der Ausgabe dieses Diploms ausgeweiht wurden. Das Leopolds Diplom hat gleichzeitig angeordnet, die Ortseigentümer für die griechisch-katholischen Parochien ein freies und unverstreubares Grundstück auszugrenzen. Karl der VI. hat auf die wiederholten Beantragungen des munkatscher Bischofs Juraj Genadij Bizanczij aus dem Jahre 1720 angeordnet, in jeder griechisch-katholischen Parochie eine Besetzung als Pfarrersgrundstück zu bestimmen. Der Kaiser und der ungarische Landtag im Jahre 1721 bekräftigte gleichzeitig auch das Leopolds Diplom aus dem Jahre 1692, das die Gleichstellung der sozialen Position des katholischen Klerus des östlichen Ritus mit dem westlichen garantieren sollte. Aus den kanonischen Angaben des Zipser Propstes aus den Jahren 1700 und 1712 liegt es klar, dass der Prozess der Zuordnung der Pfarrgrundstücke in der Zips schon früher durchgegangen wurde. Einige Kirchen und Parochien haben meistens die Provision aus dem Getreidehandel gewonnen. Selten sind auch Fälle vorgekommen, wenn die Kirche das Bargeld hatte, das es auch so nur eine kleine Summe dargestellt hat. Die Pfarren eigneten auch eigenes Eigentum in den Forderungen, bzw. in den Anleihen, für welches sie den festgelegten Zins bezogen haben. Während der Visitation war diese Leitungsweise des Pfarrstücke durch den Visitatoren kritisiert und verboten. Die Höhe der Gebühr wurde für den Priester nicht einheitlich und fest bestimmt, die vor allem von den wirtschaftlichen Bedingungen und lokalen Traditionen abgehängt hat, welche auf die Höhe und Form des Bescheides der Pfarreinkommen beeinflusst haben. Die Einkommen der griechisch-katholischen Priester in der Zips bildeten in den meisten Fällen nur die Naturalien, bzw. die besondere Erträge aus der Landwirtschaft, wie die Provisionen der Zehnten aus der Ernte. Die soziale und gesellschaftliche Stellung der griechisch-katholischen Kriche im Zips-Komität, wie auch in der ganzen Ostslowakei, hat trotzdem der Erigierung des Munkatscher Bistums (1771) nicht das geforderte Niveau erreicht. Diese ist auch nicht durch die Dekrete noch durch die Anordnungen der weltlichen Herrscher auf die richtige Mass gekommen. Zur Besserung der Stelle des griechisch-katholischen Klerus kam erst im Jahre 1806, wenn die griechisch-katholischen Geistlicher der Munkatscher Eparchie gleiche Privilegien und Rechte gewinnen haben, mit welchen schon von langem das römisch-katholische Klerus disponiert hat.